

ממלכתיות

תפיסת המושג וביטוי בצה"ל

טיוטא להתייחסות

מחלקת החינוך/ענף חינוך והסברה/מדור הסברה

1 כללי

השירות בצה"ל מחייב את המשרתים בו לנכונות למסירות נפש להגנת המדינה, לפעול כשליחים למען בטחון מדינת ישראל ללא נטיות, בכפיפות לדרג מדיני תוך כיבוד ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. תביעה זו מגולמת באחד מערכי היסוד במסמך רוח צה"ל הוא **אהבת המולדת ונאמנות למדינה** - ביסוד השירות בצה"ל עומדות אהבת המולדת והמחויבות והמסירות למדינת ישראל - מדינה דמוקרטית המהווה בית לאומי לעם היהודי - לאזרחיה ולתושביה. עם זאת, הערך ממלכתיות אינו כתוב בו מפורשות. לאחרונה, התעורר הצורך להגדיר את המושג ואופן ביטוי בצה"ל.

אופי המשימות אליהם נדרש, אופי השירות בצה"ל ומעמדו של צה"ל בחברה הישראלית מחייב הבנה מלאה של ערך הממלכתיות אשר אינו מפורט דיו ברוח צה"ל. מטרת מסמך זה היא להגדיר מהי ממלכתיות בצה"ל ואת נורמות ההתנהגות המעשיות הנגזרות ממנה בצה"ל.

2 מהי ממלכתיות?

- ממלכתיות¹ הינה תפיסת עולם סדורה שנשענת על תפיסתו הפוליטית האזרחית של בן גוריון, תפיסה לה היו שותפים כמעט כל החוגים והזרמים במפה הציונית בישוב ובמדינת ישראל עם הקמתה. עיקרה של תפיסה זו דרישה להכרה בעליונות המדינה והאינטרס הכללי על פני גופים ואינטרסים מגוריים ופרטיקולאריים.
- התפיסה המגולמת בממלכתיות הישראלית רואה בקיומו של מרחב ציבורי מפותח תנאי לחיים ריבוניים ומשמעותיים של הפרט ולכן מדגישה את חשיבות ההשתתפות במרחב הציבורי- פוליטי ואת פיתוחן של תודעה ואחריות אזרחית².

¹ המושג "ממלכתי" החל כתרגום עברי שניתן בראשית המאה העשרים על ידי בן גוריון למילה הרוסית 'גוסודארסטבו', שמשמעותה הלשונית המקורית היא 'ממלכה' או 'אימפריה', ומציינת בשפה הרוסית המודרנית את המילה 'מדינה'. "ממלכתי" במובן זה משמעותו "של המדינה" (Kedar, 2002). בכך דומה המושג למושג "לאומי", אך האחרון נמצא בלתי-מתאים למציאות של המדינה שבדרך, בה לא כל התושבים היו צפויים להיות בני אותו לאוס, ולא כל בני הלאוס היהודי ברחבי העולם היו צפויים להיות תושבי המדינה (Kedar, 2002). בהמשך, כאמור, פיתח בן גוריון את המושג "ממלכתי" לכדי תפיסה פוליטית רחבה בשם "ממלכתיות".

² ממלכתיות היא איפוא תפיסה אזרחית המבוססת על תודעה של ריבונות ועל האחריות הנגזרת ממנה על מכלול היבטיה של ההתנהגות האזרחית והתרבות הפוליטית במדינת ישראל.

• תפיסת הממלכתיות כוללת מספר דרישות:

1. הכרה בסמכות המדינה : החברה הישראלית ועוד לפנייה, התנועה הציונית, הייתה רב גונית וכללה שמאליים וימניים, סוציאליסטים וליברלים, חילוניים ודתיים, בעלי שיוך אידיאולוגי ומפלגתי חזק וברור. הקמת המדינה חייבה יצירת מוקד מרות ריבוני אחד לניהול ענייני המדינה והטמעה של סמכותה המחייבת והבלעדית של המדינה, באמצעות רשויותיה המוסמכות. לאינטרס הכללי ולמרחב הציבורי חשיבות רבה ויש להגן עליהם מפני השתלטות של קבוצות או מגזרים שינצלו את המרחב הציבורי לתועלתם, תוך כדי פגיעה באינטרס הכללי.
 2. מסורת הלאום הדמוקרטית של העם היהודי: קיימת מחויבות חזקה לדמוקרטיה, לשלטון החוק, לערכים אזרחיים, ולתפיסה של ממלכתיות ישראלית המדגישה שישאל היא מדינת הלאום הדמוקרטית של העם היהודי, על זהותו, צרכיו ותרבותו, על כל גווניה, ובה בעת היא מדינת כל אזרחיה, ה'ואה ערך בריבוי הקבוצתי-התרבותי והזהותי הקיים בה ומכבדת אותו.
 3. ישראל היא מדינה דמוקרטית: דמוקרטיה היא שיטת משטר וסדרי שלטון, אך גם תפיסת עולם ערכית, הדוגלת בשוויון ערך האדם ובשוויון זכויות מלא לכול האזרחים, ומעמידה את האדם במרכז כיצור תבוני האחראי לחייו ולחברה בה הוא חי. בהתאם לכך, המחויבות לזכויות האדם והאזרח היא עיקרון מרכזי בכל משטר דמוקרטי ומכאן גם במסגרת תפיסת הממלכתיות. ישראל מחויבת לשלטון החוק.
- דרישה מהאזרחים לפיתוח "תודעה אזרחית": תפיסת הממלכתיות בנויה על חברה סולידרית, המבוססת על שותפות אזרחית ואחריות הדדית לכל חלקי החברה. אחריות זו, אינה מסתכמת בקיום החובות שהאזרחות הפורמאלית מטילה, כגון החובה לציית לחוק או לשלם מיסים, אלא תובעת מן הישראליות והישראלים אחריות פעילה לטובת הכלל.
- יש לזכור כי בשל פרקי הריבונות קצרי הימים בהיסטוריה ארוכת השנים של העם היהודי לא פתחה התרבות היהודית 'תורת מדינה' וגם לא 'תרבות חיים' של ניהול מרחבים ציבוריים ומדינתיים בוודאי לא כאלו הדרושים לניהול ריבונות וניהול חיי מדינה במציאות המודרנית. משום כך, לקראת חידושה של הריבונות היהודית בא"י והקמת המדינה, העדר מסורת, העצים את הצורך בפיתוחם של הליכות מדינה באופן שימזג בתוכו את ניסיון העמים הדמוקרטיים עם ערכים השאובים מתרבות ישראל. זוהי תמציתו של אתגר הממלכתיות.

3 מהו צבא ממלכתי ?

- צבא ממלכתי במדינה דמוקרטית פועל מתוך אחריות להגנה על חיי אזרחיה של המדינה ותושביה, שלומם ואורח החיים התקין שלהם ולהגנה על המדינה, ריבונותה ושלמותה, נוכח פני אויב חיצוני. מטרותיה של כל פעילות צבאית נגזרות מייעוד זה והמשימות המוטלות על יחידות צבאיות ועל חיילים נועדות להשגת מטרה כזו. ייעודו של צה"ל כצבא ההגנה לישראל הינו, במובן העמוק ביותר, ייעוד ממלכתי שאינו נתון בסימן שאלה.
- ממלכתיות בצבא שהוא משמעה עמידה בארבע דרישות:
 - **מרכז סמכות אחד** : מפקדי צה"ל הם הסמכות היחידה בתוך הצבא. המדינה, חוקיה ומוסדותיה המוסמכים הם הסמכות הקובעת את התנהלות הצבא בבניין הכוח ובהפעלתו. הצבא נתון למרות הממשלה וכפוף לשר הביטחון.
 - **כיבוד זכויות הפרט ופעולה על פי חוק** : חיילי צה"ל, הם בני אדם ואזרחים, ופגיעה בחירותם תיעשה רק במידה הנדרשת להשגת יעדי הצבא ועל פי חוק. עקרונות אלה יישמרו גם בהתנהלות אל מול אזרחי המדינה ובני אדם מחוצה לה.
 - **פעולה בהתאם לערכים ממלכתיים** : צה"ל פועל על פי ערכי רוח צה"ל היונקים ממקורות המבוססים על ערכים יהודיים, דמוקרטיים, ערכי מוסר אוניברסליים ומסורת צה"ל.
 - **התנהגות התואמת את טובת הכלל** : הצבא יפעל להגנה על קיומה של מדינת ישראל ויתנהל באופן התואם את טובת המדינה וצרכיה כפי שהם מוגדרים או מתפרשים בחוק, בפסיקה או בהחלטת חוקית של הדרג המדיני.
- הצבא נדרש להתנהגות ממלכתית בשלושה רבדים – כלפי פנים, בהתנהלות מפקדיו וחייליו בתוך הארגון; בהתנהלות הצבא ונציגיו מול אזרחי המדינה; ובהתנהלות הצבא ונציגיו מול בני-אדם שאינם אזרחי המדינה ותושביה, בין שהם אויבים ובין שלא.
- במציאות הישראלית של חברה משוסעת, מרובת תרבויות ומחלוקות פוליטיות, עקרונות הממלכתיות מחייבים את צה"ל להישאר **ניטרלי** ביחס לסוגיות פוליטיות ותרבותיות שעל סדר היום ולממש את חובתו לבצע במסגרת החוק והמשטר הדמוקרטי את המשימות המוטלות עליו על ידי הדרג המדיני. הצבא יציג נתונים, הערכות, עמדות והצעות, בתחומים מקצועיים הנוגעים במישרין בייעודו, בפני הדרג המדיני ונבחרי הציבור, תוך הפרדה מובהקת בין השיקולים המקצועיים של הצבא לבין שיקולים אידיאולוגיים, פוליטיים, מפלגתיים או שיקולים אחרים כלשהם שהשימוש בהם אינו מתחייב מן הייעוד שלו או מן הדרכים הראויות למילוי הייעוד.
- הממלכתיות בצה"ל מהווה עיקרון מלכד ומקור כוח. הממלכתיות מאפשרת למערכת הצבאית להישאר מחוץ למחלוקות בחברה: צה"ל אינו תומך או מתנגד להחלטות הדרג המדיני, הוא מבצע אותן, כרוחן וכלשונן. הצבא מייעץ לגבי המשמעויות של החלטות שונות, כאשר סמכות ההחלטה

נתונה בידי הדרג המדיני. משנתקבלה החלטה מוסמכת על ידי הדרג המדיני, צה"ל מבצע אותה, בלי קשר לדעות הפוליטיות האישיות של מפקדי צה"ל וחיליו ובלי קשר ליעוץ שקדם להחלטה. זהו תנאי לאמון של אזרחי המדינה בצה"ל ובפעולותיו. זהו יסוד של הדמוקרטיה הישראלית - שהצבא נתון למרות הממשלה וכפוף לשר הביטחון.

- כל הגבלה של זכויות האזרח של החייל חייבת להיות לפי חוק, ובמידה שאינה עולה על הנדרש ממהותו ומאופיו של השירות. את צרכי הפרט הייחודיים בצבא יש לכבד באופן שאינו פוגע בעמידת הצבא ביעדיו ומשימותיו, לרבות בממלכתיות הצבא ובליכדות היחידה.

4 האתגר בצה"ל

רקע כללי:

עד שנות השבעים היוותה הממלכתיות מצע משותף וחשוב, שעל בסיסו נידונו מחלוקות אידיאולוגיות עמוקות, ובכך הייתה מכנה משותף חיוני לצדדים המרכזיים שנאבקו אז על עיצוב החברה הפוליטית החדשה.

בסוף שנות ה-70 ותחילת שנות ה-80 התערער מעמדה של הממלכתיות כמצע משותף וכזירה המגדירה את גבולות הוויכוח בחברה, בשל תהליכי גלובליזציה כלל עולמיים המאתגרים את הלאומיות ואת מדינת הלאום. כמו גם תהליכים פנים-ישראליים בהם התחזקות המגזריות בחברה הישראלית, התרחבות הפערים הכלכליים-חברתיים ותהליכי ההפרטה (בראלי וקידר, 2011).

בד בבד עם שינויים אלו חל מעבר ברור מערכים קולקטיביים להעדפת ועליית משקלם של שיקולים אישיים ומגזריים על פני השיקול הממלכתי הכולל.

כל אלה מביאים לכך שצה"ל פועל בחברה בה היקף הקונצנזוס סביב העקרונות היסודיים של טובת הכלל הולך ומצטמצם, ואילו התחרות בין הקבוצות השונות בחברה על קידום האינטרסים שלהן מחריפה.

צה"ל כצבא העם השואף לאפשר לכלל האוכלוסיות בחברה הישראלית לבצע שירות משמעותי, מהווה יותר ויותר מקום מפגש ראשוני ובלעדי (כמעט) של חיים משותפים בין אוכלוסיות מרקע שונה (סוציו-אקונומי, אידאולוגי-פוליטי, תרבותי-אמוני). עניין זה טומן בחובו אתגרים למערכת הצבאית.

האתגרים עמם צה"ל מתמודד:

א. **המשימה: קושי לבצע משימה בהעדר הסכמה לאומית רחבה** - מימוש ייעודו של צה"ל. ככל ששיקולים אידיאולוגיים צרים נתפשים כחשובים מהאינטרס הציבורי הכולל, גדלה הסכנה שהוראות הממשלה ייתפסו לפחות בעיני חלק מהאזרחים, וחיללי צה"ל ומפקדים בתוכם, כבלתי מתיישבות עם תפיסותיהם האישיות. ככל שאין מקבלים באופן מלא את מרות הממשלה על הצבא, **קיימת סכנה של אי קיום פקודות חוקיות, המסכנת את המשטר הדמוקרטי, את יכולת הביצוע של המדינה ואת ביטחונה.**

ב. **המסגרת: השירות השותף ביחידה הצבאית.** צה"ל הופך שלא בטובתו לזירה מרכזית במלחמת התרבות ועל תווי פניה העתידיים של החברה בישראל. בשל מעמדו המיוחד של צה"ל בחברה הישראלית ובשל היוקרה הרבה שהוא נהנה ממנה, גובר הפיתוי של קבוצות שונות בחברה הישראלית לנסות ולהשתמש בצה"ל כפלטפורמה לקידום השפעתן בתחרות הפוליטית, התרבותית והאידיאולוגית – על עיצוב פניה של החברה בישראל. זאת באמצעות לחצים מבחוץ על עיצוב הנורמות, הערכים ומרחבי השירות והחיים המשותפים ביחידות צה"ל על פי רוחן.

ג. **הפרט: מנדט ההשפעה על הפרט** - היחלשותו של האתוס הממלכתי-לאומי כאתוס הגמוני ועליית משקלו של השיח הרב-תרבותי, בד בבד עם התעצמות תהליכי ההבדלות והמגזריות החברתית-תרבותית, גורמים לכך שהמתגייסים הצעירים לצה"ל נעדרים (הכללה רחבה) ניסיון חיים ממשי של חיים עם השונים מהם על הוויתורים ההדדיים המתחייבים מכך. בצה"ל פוגשים המתגייסים לראשונה בהכרח לחיות ולשרת עם השונים מהם. ככל שגוברת המגזריות ותפיסת המגזר, על חשבון ראיית טובת הכלל, כך גדל הקושי לנהל יחידות צבאיות המשלבות בני קבוצות שונות תוך התגברות על החיכוכים האפשריים ביניהם.

ד. **אמון הציבור: צה"ל- צבא של כולם.** אתגרי השעה מציפים שאלות רבות ביניהן שאלת עתידו של צבא העם ומקומו של צה"ל בחברה הישראלית. אם לא נבחין בין הכלת זהויות שונות של הפרטים המרכיבים את המערכת, לבין השפעה של עמדות פוליטיות ואידיאולוגיות של פרטים על אופי הארגון ופעולותיו - אנו עלולים להחליש את יסודות המכנה המשותף, עליו אנו נשענים ואת אמונו של הציבור בצה"ל, כגוף המצוי מעל כל מחלוקת. פשרות בנושא זה שיביאו לערעור על הסמכות הבלעדית של שרשרת הפיקוד של צה"ל בהיותו זרוע ביצועית של המדינה, עלולות להביא לפגיעה קשה ביכולת הצבא לממש את יעודו ואת משימותיו – הגנה על בטחון מדינת ישראל.

שילוב התהליכים הללו מעצים את האתגר הפיקודי הניצב לפתחם של צה"ל ומפקדיו ומייצר מציאות של קושי גובר והולך לקיים בתוך יחידות צה"ל איזון ראוי, שיאפשר לצה"ל להמשיך ולממש את מודל צבא העם במלוא עוצמתו ומעל הכל יאפשר לצה"ל לממש את ייעודו ו - הגנה על בטחון מדינת ישראל. לשם כך על צה"ל לדבוק במצפן הממלכתי.

5 מהי התנהגות ממלכתית המצופה ממפקדי צה"ל?

- **האתגר הממלכתי הניצב לפתחם של המפקדים** – אחריות להכיל את השונות ובו בזמן לטפח את בסיס הסולידריות ואת החיים והשירות המשותפים, אשר חייבים להיות מושתתים על תפיסת עולם ממלכתית (א-פוליטית ועל מגזרית). ככל שגוברת המגזריות ותפיסת המגזר, על חשבון ראיית טובת הכלל, כך גדל הקושי לנהל יחידות צבאיות המשלבות בני קבוצות שונות תוך התגברות על החיכוכים האפשריים ביניהם.
- שרשרת הפיקוד בצה"ל, שבראשה ראש המטה הכללי שהוא הדרג הפיקודי העליון בצבא, היא מקור הסמכות לקביעת התנהלות הצבא, לפי החלטת הדרג המדיני המוסמך ובמסגרת החוק והדין. אין מקום להשפעה של גורמים חיצוניים לצבא (בשם מקורות סמכות אחרים) פרט לדרג המדיני הממונה, בקביעת אופן התנהלותו של הצבא הן בבניין הכוח הן בהפעלתו.
- **עמדה אידיאולוגית שתפקידה לחזק את רוחו ואמונתו של החייל חייבת להביא לידי ביטוי מרחב של גישות שמשקפות את אותו העיקרון ולא להקנות הגמוניה לעמדה מסוימת בלבד** כמו לדוגמא אידיאולוגיה פוליטית. ניתן להציג אידיאולוגיה מסוימת גם אם היא משקפת אמונה של קבוצה מגזרית מסוימת בלבד אם לצד אידיאולוגיה זו, ניתן מקום ויחס שווה של כבוד לאידיאולוגיות ותפיסות נוספות. הצגה ושימוש במגוון אידיאולוגיות (ולא רק באידיאולוגיה אחת) תשרת את השיח המשותף, את הלכידות ואת תחושת ההזדהות של הפרט עם המרחב הציבורי או עם סיטואציה נתונה, ובלבד שמגוון האידיאולוגיות המוצג מצוי במרחב של היות מדינת ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית³.
- **צה"ל שואב את כוחו ועוצמתו מחוקי המדינה, מחיוניות תפקידו ומעובדת היותו גורם מאחד ומלכד בחברה, הזוכה לתמיכה ולאמון הציבור כולו.** על המפקדים בצה"ל, מוטלת האחריות לעשות כל הנדרש כדי לשמור מקור עוצמה זה. **השלכה שלילית של פעולה עתידית על לכידות הצבא או על אמון הציבור בצה"ל היא שיקול רלבנטי נגד עשייתה.**
 - מחויבות מלאה לחוקי המדינה ולערכיה, כפי שהם מתבטאים בהכרזת העצמאות, לפקודות הצבא ולרוח צה"ל.
 - "חכמת הפיקוד" – קבלת החלטות מתוך ראית התמונה כולה, ברגישות רבה כלפי כל המשרתים.
 - גילוי ערנות לתהליכים ולשינויים המתחוללים בחברה ולמשמעויות שלהן להלך הרוח הצבאי תוך טיפוח מתמיד של האקלים היחידתי ברוח ממלכתית.
- המפקד מוביל ומתווה את המדיניות ביחידה, נוכח הדילמות המתרחשות בתוכה. על המפקד להקפיד שלא לתת לעמדותיו האידיאולוגיות והפוליטיות האישיות להשפיע על החלטותיו ועל פעולות החינוך

³ מתוך "ידת וממלכתיות בצבא של מדינה יהודית ודמוקרטית", פרופ' אסא כשר

והעיצוב של חייליו. בכך יש לשים לב כי אמנם כל החלטה נקודתית היא מצומצמת בהשפעתה אך מכלול ההחלטות הנקודתיות הללו הוא שקובע את צבינה של סביבת השירות בצה"ל ואת דמותו.

- במסגרת תפקידו נדרש המפקד להתרומם מעל זהויותיו ה"שבטיות" ולאמץ זהות ממלכתית, מאפשרת. אין הכוונה שעל הקצין לוותר על אמונותיו, דעותיו או על מרכיבי הליבה של זהותו, אלא, לבחור בדרך ממלכתית - כזו שמאפשרת לכל חייל בצה"ל להזדהות עם רוח צה"ל ומפקדיו.

- על המפקד לראות בעיצוב האקלים היחידתי ברוח ממלכתית אתגר פיקודי וחנוכי מרכזי המצוי בליבת אחריותו הפקודית. זכות וחובה זו אינה תלויה בזהותו ובהשקפת עולמו הפרטית (הלגיטימית) של המפקד עצמו. בכל אופני התנהלותו הפיקודית – על המפקד לשמש מופת של התפיסה הממלכתית

- מתוך 'הקצין בצה"ל', מטכ"ל-תוה"ד (מאי 2014): "על הקצין מוטלת האחריות ליישב את המתחים הנובעים מריבוי הזהויות, באופן שיאפשר לפקודיו למלא את תפקידם...מנגד, עומדת האחריות שלא לעמת את החייל עם זהויות אלו ולהסתפק בשבועת האמונים לצה"ל...".

6 מהי התנהגות ממלכתית המצופה מחיילי צה"ל?

- החייל ישתמש בכל כוח וסמכות הנתונים לו אך ורק לשם מימוש מוצלח של המשימות שעליו לבצע לטובת הכלל והמדינה; החייל יעשה זאת בהתאם לאמות-המידה המקצועיות והאתיות של הצבא, הפקודות, הנהלים והמדיניות המוצהרת, החוק והפסיקה.

- לאחר שהתקבלה החלטה על ידי המוסדות המוסמכים של המדינה, על פי ההליכים של המדינה הדמוקרטית, החייל חייב לבצע את הפקודות כפי שהוא מקבל אותן מן המפקד, המייצג את החלטות המדינה.

- החייל יראה את עצמו תמיד, במהלך פעילותו הצבאית, כנושא באחריות משותפת לביצוע המשימות של יחידתו הצבאית, בהתאם למטרות המתחייבות מייעוד הצבא, וכנושא באחריות אישית לביצוע המשימות המוטלות עליו.

- חייל צה"ל הוא נציג הצבא והמדינה בכל מגע עם סביבתו, והוא נושא באחריות משותפת לאמון הציבור בתקינותה של הפעילות הצבאית. הצבא פונה אל הציבור באמצעות מי שהסמך לכך, כדי להבטיח שהצבא מדבר בקול אחד ולשמור על אמון הציבור בצבא. לכן, חייל המביע את דעתו בציבור, בכל דרך שהיא לרבות הרשתות החברתיות, עובר על פקודות הצבא, ופוגע במעמדו ומקומו של צה"ל בחברה הישראלית כצבא ממלכתי במדינה דמוקרטית.

- לכל חייל בסדיר, בקבע או במילואים זכות לגבש עמדה בסוגיות ערכיות ומוסריות העומדות על סדר היום הלאומי, ומותר לו להסתמך בכך על כל דמות, השראה או סמכות שיבחר. עם זאת אסור שעמדות אלו ישפיעו על ביצוע המשימה כרוחה וכלשונה. השפעה כזאת, אם קיימת, חוטאת לאחריות שהופקדה בידיו ופוגעת במעמדו ובצלמו הניטרלי והממלכתי של צה"ל.

- לפי החוק בישראל, אסורות הסתה לאלימות והסתה לגזענות. עמדות גזעניות וקריאות נקם, גם בתגובה לפיגוע נתעב, אינן עולות בקנה אחד עם ערכי המדינה. למדינת ישראל צבא אחד - צה"ל - רק הוא מופקד על ביטחון המדינה ותושביה והוא פועל אך ורק לפי הוראותיו החוקיות של הדרג המדיני.

7 מהם גבולות השיח בצה"ל כצבא ממלכתי במדינת יהודית ודמוקרטית?

- **הסברה בצה"ל**⁴ - פעולה או תהליך של מתן פירוש למידע, שתכליתם לטפח את חוסנם של הפרט והיחידה על ידי פעולות אלו: העמקת הכרתו הרעיונית של החייל, הידוק זיקתו למדינה ולערכיה הממלכתיים וההתנדבותיים לטובת המדינה הכשרתו להבין ולהעריך נכון את אחריותו, את תפקידו ואת ביצועיו כחייל צה"ל וכאזרח מדינת ישראל. ההסברה בצה"ל כפופה לכללי האתיקה של ההסברה. עקרונות של אתיקה הם: **מהימנות ואמינות, פלורליזם, טיפוח יכולת החשיבה ופיתוח השקפות עצמאיות ורגישות.**
- מכל האמור לעיל, ברור כי אין לאפשר אינדוקטרינציה פוליטית או אידאולוגית, ואין לאפשר שיח פוליטי או ואידאולוגי מוטה במסגרות צבאיות.
- **הקונצנזוס המרכזי הקיים בחברה וההכרחי לפעולתה התקינה הוא ההכרה בישראל כמדינת הלאום הדמוקרטית של העם היהודי, שהיא גם מדינתם של כל אזרחיה. כל תפיסה מפורטת יותר, המוצגת כתפיסה יחידה הבאה בחשבון בדבר אופי המדינה מועדת להטיה פוליטית ואידאולוגית, ויש להימנע ממנה. שיח שבו מוצגות תפיסות שונות, מתוך כבוד שווה, בנושא חשוב זה ראוי לעידוד.**
- מסרים העוברים לחיילי צה"ל ממפקדיהם, מן הראוי שישתמכו על תפיסה של הסכמה רחבה (קונצנזואלית) זו ולא על תפיסות פוליטיות ואידאולוגיות אחרות, שעשויות להיות שנויות במחלוקת או אשר מייחסות סמכות למקור חיצוני לצה"ל ולדרג המדיני המוסמך..
- ניתן להציג לחיילים עמדות פוליטיות ואידאולוגיות מגוונות, אך במסגרת מאוזנת וללא העדפת תפיסה אחת על אחרת, בכפוף לכללי האתיקה של ההסברה בצה"ל.

⁴ מצוטט מתוך פקודת מטכ"ל 3.902

מקורות

Bareli, Avi, 2007. "Mamlakhtiyut, Capitalism and Socialism during the 1950s in Israel", *Journal of Israeli History*, 26(2):210-227.

Kedar, Nir, 2007. "Jewish Republicanism", *Journal of Israeli History* 26(2):179-199.

Kedar, Nir, 2002. "Ben-Gurion's Mamlakhtiyut: Etymological and Theoretical Roots", *Israel Studies* 7(3):117-133.

בראלי, אבי וניר קידר, 2011. **ממלכתיות ישראלית**, מחקר מדיניות 87. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

א.כשר, דת וממלכתיות בצבא של מדינה יהודית ודמוקרטית, בתוך : בין הכיפה לכומתה : דת ופוליטיקה

בישראל, עורך : ראובן גל, 2012

מסמך "השירות המשותף"

ספר התורה החילית – פרק הסברה

צה"ל – צבא ממלכתי

מסמך יסוד

טיוטא – תקציר למפקדים

אכ"א/חיל החינוך והסער

השירות בצה"ל מחייב את המשרתים בו לנכונות למסירות נפש להגנת המדינה, לפעול כשליחים למען ביטחון מדינת ישראל ללא נטיות, בכפיפות לדרג מדיני תוך כיבוד ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. ביסוד השירות בצה"ל עומדות אהבת המולדת, המחויבות והמסירות למדינת ישראל - מדינה דמוקרטית המהווה בית לאומי לעם היהודי - לאזרחיה ולתושביה. ערכים אלו מודגשים היטב במסמך "רוח צה"ל". עם זאת, ערך הממלכתיות אינו מופיע בו מפורשות. לאחרונה, חל מעבר ברור מערכים קולקטיביים להעדפת ועליית משקלם של שיקולים אישיים ומגזריים על פני השיקול הממלכתי הכולל וצה"ל נדרש לפעול בחברה בה היקף הקונצנזוס סביב העקרונות היסודיים של טובת הכלל הולך ומצטמצם, ואילו התחרות בין הקבוצות השונות בחברה על קידום האינטרסים שלהן מחריפה. אופי המשימות אליהם נדרש הצבא, אופי השירות בצה"ל ומעמדו של צה"ל בחברה הישראלית מחייב הבנה מלאה של ערך הממלכתיות. מטרת מסמך זה היא להגדיר מהי ממלכתיות בצה"ל ומה הן נורמות וההתנהגות המעשיות הנגזרות ממנה בצה"ל.

2 מהי ממלכתיות?

ממלכתיות הינה תפיסת עולם סדורה הנשענת על תפיסתו הפוליטית האזרחית של בן גוריון, תפיסה לה היו שותפים כמעט כל החוגים והזרמים במפה הציונית בשוב ובמדינת ישראל עם הקמתה. עיקרה של תפיסה זו, דרישה להכרה בעליונות המדינה והאינטרס הכללי על פני גופים ואינטרסים מגזריים.

תפיסת הממלכתיות בישראל כוללת מספר דרישות:

1. **הכרה בסמכות המדינה** : החברה הישראלית היא רב גונית וכוללת קבוצות שונות בעלי שיוך אידיאולוגי ומפלגתי חזק וברור. הקמת המדינה חייבה יצירת מוקד מרות ריבוני אחד לניהול ענייני המדינה והטמעה של סמכותה המחייבת והבלעדית של המדינה, באמצעות רשויותיה המוסמכות.
2. **מחויבות למסורת הלאום של העם היהודי** : ישראל היא מדינת הלאום הדמוקרטית של העם היהודי, על כל גווניה, ובה בעת היא מדינת כל אזרחיה, הרואה ערך בריבוי הקבוצתי-התרבותי והזהותי הקיים בה ומכבדת אותו – על יסודות החירות, הצדק והשלום של נביאי ישראל- כפי שהוצהר במגילת העצמאות.
3. **מחויבות לדמוקרטיה הישראלית** : דמוקרטיה היא שיטת משטר אך גם תפיסת עולם ערכית, הדוגלת בשוויון ערך האדם ובשוויון זכויות מלא לכל האזרחים ומעמידה את האדם במרכז כיצור תבוני האחראי לחייו ולחברה בה הוא חי. בהתאם לכך, המחויבות לזכויות האדם והאזרח היא עיקרון מרכזי בכל משטר דמוקרטי ומכאן גם במסגרת תפיסת הממלכתיות. מדינת ישראל מחויבת לשלטון החוק.
4. **זריזה מהאזרחים לפיתוח "תודעה אזרחית"** : תפיסת הממלכתיות בנויה על חברה סולידרית, המבוססת על שותפות אזרחית ואחריות הדדית לכל חלקי החברה. אחריות זו, אינה מסתכמת בקיום החובות שהאזרחות

הפורמאלית מטילה, כגון החובה לציית לחוק או לשלם מיסים, אלא תובעת מן הישראליות והישראלים אחרות פעילה לטובת הכלל.

3 משמעות היות צה"ל צבא ממלכתי

- צבא ממלכתי במדינה דמוקרטית פועל מתוך אחריות להגנה על חיי אזרחיה של המדינה ותושביה, שלומם ואורח החיים והתקין שלהם ולהגנה על המדינה, ריבונותה ושלמותה, נוכח פני אויב חיצוני. מטרותיה של כל פעילות צבאית נגזרות מייעוד זה. היות הצבא נתון למרות הממשלה וכפוף לשר הביטחון זהו עקרון יסוד של הדמוקרטיה הישראלית.
- הקפדה על צביונו הממלכתי של צה"ל תסייע בידו לשמור עצמו מעל למחלוקות ולמאבקי התרבות. צה"ל אינו תומך או מתנגד להחלטות הדרג המדיני, הוא מבצע אותן, כרוחן וכלשונן. הצבא מייצע לגבי המשמעויות של החלטות שונות, כאשר סמכות החלטה נתונה בידי הדרג המדיני. משנתקבלה החלטה מוסמכת על ידי הדרג המדיני, צה"ל מבצע אותה, בלי קשר לדעות הפוליטיות האישיות של מפקדי צה"ל וחיליו ובלי קשר לייעוץ שקדם להחלטה. זהו תנאי לאמון של אזרחי המדינה בצה"ל ובפעולותיו.
- הממלכתיות בצה"ל מהווה עיקרון מרכזי ומקור כוח. אחד ממקורות הכוח המשמעותיים של צה"ל הוא היותו "הבית המשותף" של רוב מגזרי האוכלוסייה בישראל. צה"ל כמוסד ממלכתי מאפשר לכלל המשרתים בו להזדהות עם הארגון ולהתמודד טוב יותר גם עם משימות שאינן בבסיס ההסכמה הלאומית הרחבה.
- ממלכתיות בצה"ל משמעה עמידה בארבע דרישות:
 1. מרכז סמכות אחד: מפקדי צה"ל הם הסמכות היחידה בתוך הצבא. המדינה, חוקיה ומוסדותיה המוסמכים הם הסמכות הקובעת את התנהלות הצבא בבניין הכוח ובהפעלתו.
 2. כבוד זכויות האדם ופעולה על פי חוק: צה"ל מכורח המציאות והחוק מפקיע את חירותו של הפרט בתקופת שירותו הצבאי ותובע ממנו דבקות במשימה עד כדי חירוף הנפש. חיילי צה"ל, הם בני אדם ואזרחי המדינה, יש לראות בהם פיקדון מוסרי ועל כן פגיעה בחירותם תיעשה רק במידה הנדרשת להשגת יעדי הצבא ועל פי חוק. עקרונות אלו ישמרו גם בהתנהלות מול אזרחי המדינה ובני אדם מחוצה לה - מפקדי צה"ל וחיליו יהיו נאמנים לאמנות בין לאומיות שמדינת ישראל חתומה עליהן והנוגעות לזכויות האדם והפרט במצבי שגרה ולחימה.
 3. פעולה בהתאם לקוד אתי מוסכם ומשותף לכלל המשרתים בארגון ("רוח צה"ל"): צה"ל פועל על פי ערכי רוח צה"ל היונקים ממקורות שונים: מסורת צה"ל ומורשת הלחימה שלו, מסורת מדינת ישראל על עקרונותיה הדמוקרטיים, חוקיה ומוסדותיה, מסורת העם היהודי לדורותיו וערכי מוסר אוניברסליים המבוססים על ערך האדם וכבודו.
 4. התנהגות התואמת את טובת המדינה: הצבא פועל להגנה על קיומה של מדינת ישראל ומתנהל באופן התואם את טובת המדינה וצרכיה כפי שהם מוגדרים או מתפרשים בחוק, בפסיקה או בהחלט חוקית של הדרג המדיני.

- **הצבא נדרש להתנהגות ממלכתית בשלושה רבדים** – בהתנהלות מפקדיו וחייליו בתוך הארגון; בהתנהלות הצבא ונציגיו מול אזרחי המדינה ומוסדותיה; ובהתנהלות הצבא ונציגיו מול בני-אדם שאינם אזרחי המדינה ותושביה, בין שהם אויבים ובין שלא.

4. אתגרי הממלכתיות בצה"ל

על רקע המציאות המורכבת והדינאמית בה פועל צה"ל, נדרשת המערכת הצבאית להתמודד עם אתגרים הנגזרים ממקומו ופועלו של צבא העם במדינה דמוקרטית.

- א. אמון הציבור: צה"ל- צבא של כולם.** אמון הציבור בצה"ל הוא תנאי הכרחי לעוצמתו של צה"ל וליכולתו לממש את ייעודו. אמון הציבור נשען על תפיסת צה"ל כמוסד ממלכתי המצוי מעל כל מחלוקת.
- ב. המשימה: קושי לבצע משימה בהעדר הסכמה לאומית רחבה** - ככל ששיקולים אידיאולוגיים צרים נתפשים כחשובים מהאינטרס הציבורי הכולל ושאינן מקבלים באופן מלא את מרות הממשלה על הצבא, קיימת סכנה של אי קיום פקודות חוקיות, המסכנת את המשטר הדמוקרטי, את יכולת הביצוע של המדינה ואת ביטחונה.
- ג. המסגרת: צורך ייחודי של צה"ל לייצר לכידות כתנאי הכרחי לביצוע המשימה וכבסיס לטיפול אקלים של שירות משותף ביחידה הצבאית.** במציאות של זהויות ותפיסות שונות, נדרשת הליכה משותפת לאור מטרות משותפות- היא ביצוע המשימה. **ככל שגוברת המגזריות ותפיסת המגזר,** על חשבון ראיית טובת הכלל, כך גדל הקושי לנהל יחידות צבאיות המשלבות בני קבוצות שונות.
- ד. הפוט - אתגר הממלכתיות בהקשר של הפרט נעוץ במקום המפגש בין זהויותיו כחייל - אזרח - אדם: מנדט ההשפעה של המערכת על הפרט הוא מוגבל ונובע מהצורך הצבאי בלבד .** האבחנה בין המרחב הפרטי למרחב הציבורי צריך להתנהל באופן מאוזן, במידתיות ובאופן המכבד את חריות הפרט לצד צורכי המערכת. מפגש זה לעיתים מייצר לעיתים סתירות ודילמות.

5 אחריות המפקד בשמירה על צה"ל כצבא ממלכתי

• **אמון הציבור:** צה"ל שואב את כוחו ועוצמתו מחוקי המדינה, מחיוניות תפקידו ומעובדת היותו גורם מאחד ומלכד בחברה, הזוכה לתמיכה ולאמון הציבור כולו. הגורם הראשי והמוביל ביכולת היחידה לממש יעודה והמשריע על יכולתו של צה"ל לממש את ייעודו-הוא המפקד. **על המפקד בצה"ל, מוטלת האחריות לעשות כל הנדרש כדי לשמור מקור עוצמה זה. עליו להוות דוגמה אישית ולייצג בהתנהגותו את הממלכתיות שהיא, כאמור, תנאי לתפקודו של צה"ל.**

• **המשימה:** על המפקד לפעול למיצוי תקופת השרות הצבאי כמנוף לחיזוק הרעיון הדמוקרטי בקרב חייליו (בו זמנית כאזרחים) חרף היות הצבא מוסד לא דמוקרטי במהותו. על המפקד להיות בעל יכולת לבצע את המשימות המוטלות עליו ולהוביל את פקודיו ללא קשר לעמדותיו האישיות ולהסביר לפקודיו את תפקידו של צה"ל- כצבא העם במדינה יהודית- דמוקרטית. על המפקד להבטיח שמירה על עקרון היסוד לפיו המפקד הוא מקור הסמכות הבלעדי עבור חייליו הקובעת את התנהלותם בצבא אל מול המשימה ולשם קידום ייעוד היחידה. על המפקד להקפיד שלא לתת לעמדותיו האידיאולוגיות והפוליטיות האישיות להשפיע על החלטותיו ועל פעולות החינוך והעיצוב של חייליו.

• **המסגרת:** על המפקד לראות בעיצוב האקלים היחידתי ברוח ממלכתית אתגר פיקודי וחינוכי מרכזי המצוי בליבת אחריותו הפיקודית. למפקד אחריות להכיל את השונות ובו בזמן לטפח את בסיס הסולידריות ואת החיים והשירות המשותפים, אשר חייבים להיות מושתתים על תפיסת עולם ממלכתית א-פוליטית ועל מגזרית.

• **הפרט -** על המפקד נדרש ליצור חווית שרות תורם, מחזק ומשמעותי ביחידתו ובקרב חייליו. מהמפקד נדרש מילוי יעיל ומיטבי של המשימה של המשימה הצבאית ובו בזמן לצמצם את הפגיעה באדם, העלולה לנבוע מהשרות הצבאי וליצור תנאים להמשך צמיחתו של החייל כאדם וכאזרח.

סולידריות